

MAANDBRIEF

jaargang 9 no 8 oktober 2004

VOOR LEERHUIS & LITURGIE

IK HEB GEHOORD – IK ZAL ER ZIJN

Huub Oosterhuis

1.

Gij die boven mensen uit
genoemd wordt God geroepen Gij
gezegend om uw Naam Ik zal er zijn.

Gezegend Gij van hier tot waar ter wereld
o lieve God en vriend groot om ons heen
die was en is en komt.

Klein woord vluchtig leeg gevloekt woord God
wees van kracht sta op nu levend Naam.

Gij met uw Naam
uw vriendschap reikt tot in de hemel
uw trouw tot aan het firmament.

Die het licht riep
mens waar ben je
jij niet God
zoals wij denken.

God van mensen is uw Naam.
Mocht het toch waar zijn dat Gij hóórt.
Gij hebt U toch beschikbaar gesteld
wij mochten u roepen hebt Gij gezegd
Ik zal er zijn, was uw Naam.

Zo'n vriend is God.

2.

De bijbel poneert God als een axioma; zonder enig dispuut over de vraag of hij bestaat, bestaan kán, ooit niet bestond, of bedacht is.

God is een soortnaam zoals 'mens' en 'dier'. Een soortnaam omvat duizenden varianten - er is een gevarieerd aanbod van goden, altijd geweest, kijk maar uit je ogen.

Met 'god' begint het bijbelse verhaal: daar staat hij, in de tekst, onontkoombaar, en hij spreekt: 'Er zij licht.'

Na enige bladzijden in dat boek bijbel draagt deze God, deze 'een van de velen', zijn unieke naam die in vier onuitspreekbare lettertekens genoteerd wordt en minstens zoveel betekent als 'hoogste God', meest betrouwbare God. Hij spreekt verstaanbare mensentaal, roept tot Adam 'waar ben je' en tot Kaïn 'waar is je broer'. En tot Abram 'Ga, jij, uit je land, uit de schoot van je bloedverwanten, naar een land dat ik je zal laten zien.' En tot Izaäk en tot Jakob en tot Jozef en zijn broeders spréékt hij, deze unieke God.

De nakomelingen van Jakob, eens aanzienlijke bijwoners in het land Egypte, zijn in de loop van eeuwen tot slavernij, tot bittere dienst, vervallen. Zij schreeuwen omhoog uit hun verbittering, uit hun verworpenheid - dan staat er in de tekst, onontkoombaar, oplichtend, aangloeiend 'en God hoorde'.

Dan roept hij Mozes, uit het vuur, en van toen af betekent zijn unieke naam: 'Ik heb gehoord, ik zal er zijn, ik stuur jou -'. En Mozes gaat, om onderdrukten te doen gaan in vrijheid, om een weg te banen voor bevrijde slaven en met hen een 'nieuwe wereldorde' in recht en vrede op te bouwen.

INHOUD

IK HEB GEHOORD – IK ZAL ER ZIJN
ASE, 12 september 2004
Huub Oosterhuis

VAN ABRAHAM TOT REBEKKA
Genesis 12-24
ASE, 19 september 2004
Alex van Ligten

HAGAR EN ISMAËL
Genesis 16-18; 21
ASE, 26 september 2004
Kees Kok

VAN AANGEZICHT TOT
AANGEZICHT
Genesis 31-32
ASE, 3 oktober 2004
Ton Honig

DE DRIE ROEPINGEN VAN MOZES
ASE, 10 oktober 2004
Huub Oosterhuis

MEDEDELINGEN:
- Agenda toespraken Amsterdamse
Studentenekklesia
- Verzameld Liedboek gezongen
Presentatie 13 november 2004
- Scheurkalender van de bijbel 2005

COLOFON

MAANDBRIEF VOOR
LEERHUIS EN LITURGIE
ISSN 1385 0326
Uitgave van de Stichting Leerhuis &
Liturgie (sinds 1980)
Eindredactie: Kees Kok
Redactie en administratieadres: Postbus
17268, 1001 JG Amsterdam; tel. (020)
6256940
leerhuis@leerhuisenliturgie.nl
www.leerhuisenliturgie.nl
Abonnementsprijs: € 22,50 per jaar;
Europa € 30,00
Giro 395505 tnv Stg.Leerhuis en Liturgie

En God hoorde, staat er geschreven, ja deze unieke god. De god van Egypte, de Farao, en zijn zonnevader en zijn maanmoeder, die hoorden niets. Heel die gevarieerde Babylonisch-Grieks-Keltisch-Germaanse godenshare hoort niets uit de afgrond van de bittere dienst opklinken, geen kreet - en als goden niets horen, hoeven mensen ook niets te horen, zo werkte het en zo werkt het nog. Maar als er een god is die mensen vanuit hun ellende hoort schreeuwen en dan een mens stuurt om ze te redden uit de hand van hun kwellers, dan is dat, vanuit de hemel, zegt de bijbelse beeldspraak, van Godswege, het begin van een begin van 'nieuwe wereldorde' op aarde. Het bijbelse verhaal schrijft de geschiedenis van het begin van een nieuwe wereldorde, een steeds opnieuw begonnen begin.

3.

Vanaf volgende week zullen wij in veertien afleveringen dat verhaal lezen en navertellen, uitleggen, ondervragen en zingen. De geschiedenis van het project 'nieuwe wereldorde' is een verhaal over mensen die vertrouwen, krediet geven aan die specifieke godsnaam 'Ik heb gehoord - ik zal er zijn - ik stuur jou'.

Tot op vandaag herkenbare mensen zijn het; die hem eerst niet zoveel meer dan het voordeel van de twijfel geven, omdat ze weg willen uit hun bittere dienst; die, als het lukt, uittocht, doortocht door de zee, groeien in vertrouwen; die, als ze na drie dagen woestijn versmachten van dorst, een bron vinden ... maar het water is bitter en ondrinkbaar... dan beginnen ze te schreeuwen, gaan te keer, woedend wanhopig... en dan keert hij zich niet af en blijkt er toch 'te zijn', en zoet wordt het water. Zo gaat de Naam 'Ik heb gehoord - ik zal er zijn' in vervulling. En naarmate de Naam, dwars door de loop der feiten heen, meer en meer in vervulling gaat, wordt hun vertrouwen hechter... zo gaat dat toch ook tussen mensen.

4.

Het verhaal over deze God - wiens Naam de aanzet is én de voortdurende impuls tot een 'nieuwe wereldorde', is het verhaal van een grote vriendschap die geen grenzen kent en waarin geen palen en perken gesteld zijn. Vanuit de ruimte, de vrijheid van die 'grote liefde, die (wist de dichteres Vasalis) plaats voor wanhoop laat en twijfel en gemis', zijn de psalmen geschreven, die vurige joodse liederen. Het schreeuwen vanuit de bittere dienst klinkt er nog in door, vanuit de verschopping, de ballingschap, de miskennis; de wanhoop van mensen die geen recht vinden, die gek worden gemaakt door geprogrammeerd, gelegaliseerd onrecht. Alles van toen en nu en altijd weer wordt in de psalmen uitgeschreeuwd - in deze vriendschap kan alles gehuild en gevloekt en gevraagd... wat tussen mensen zelden of nooit mogelijk is. Wie is die God met zijn unieke Naam? Dat is die, die ene, voor wie geen kreet te schrill en geen smeekbede te min is. Probeer maar, bonk op zijn luiken, midden in de nacht.

5.

Deze grote vriendschap is ook grenzeloos in de tijd: mensen geven deze vriendschap aan elkaar door; omdat ze op grond van ervaring geloven dat hij zich niet afkeert, dat hij hoort en horen zal, ook naar hun kinderen als die hem roepen. Ik zeg dit nu wel omdat ik denk dat het zo gegaan moet zijn, en dat het nog zo gaat... en tegelijkertijd begrijp ik het niet en voelt het of ik hier buiten sta en er niets van begrijp. Moet ik uitleggen en zingen wat ik niet begrijp? Hoort hij? En dan? Doet hij dan iets? Ja, zegt het verhaal, als ik het goed lees, ja, als je geroepen hebt, heeft hij je gehoord en stuurt hij iemand, een woord, naar je toe. En in die mens, mensen, in dat woord,

zal hij er zijn voor jou. Ik zou dat graag willen geloven. Ik heb vaak geroepen, gehuild, gevloekt om deze hopeloze wereld en ik herinner me niet dat er dan iets of iemand kwam. Of heb ik het niet opgemerkt? Ja toch, soms wel, soms even. Kom mijn ongelooft te hulp.

6.

Ik heb gehoord wat geschreven staat en wat hier voorgelezen is: wie bidt om heilige geest, ontvangt heilige geest. Wat is heilige geest? Heilige geest is wat je ontvangt als je erom smeekt met je hart en je ziel, én met je verstand, met alles in je. Heilige geest is de kracht om staande te blijven temidden van alle verschrikkingen en de hoop niet op te geven dat dat project 'nieuwe wereldorde' toch, toch opnieuw kan beginnen; dat het al opnieuw begonnen is, op onzichtbare, verborgen plaatsen, op vierkante meters en kilometers; en dat jij met je twee linkse handen er aan bij kunt dragen, daar waar je bent en zult zijn.

Heilige geestkracht is: dat je je voegt ín die stoet van mensen, die wel of niet in de Naam van 'Ik heb gehoord - ik zal er zijn - ik stuur jou' hun geloof in een 'nieuwe wereldorde' trouw zijn gebleven en zich beschikbaar hielden voor een begin van nieuw begin.

7.

Ik lees de overgeleverde namen voor van Abram tot Jezus; een stoet, een litanie van nietige ontzagwekkende mensen die samen het verhaal over de God van de bijbel belichamen. Voeg er in stilte de namen aan toe van zoveel anderen tot op vandaag, van wie je weet dat ze óók -, ooit, en nog. Voeg je eigen naam eraan toe, op hoop van zegen.

Amsterdamse Studentenekkerlesia, zondag 12 september 2004

VAN ABRAHAM TOT REBEKKA

Genesis 12-24

Alex van Ligten

1. 'Abrahams geschiedenis toont ons het mensenleven als een reis, als een gedurig onderweg zijn.' Waarom voel ik me meteen geroepen dat beeld tegen te spreken, elke keer dat daar een dominee of een bijbelcommentator mee komt aanzetten?

Omdat het alleen maar diepzinnig lijkt, maar het niet echt is? Omdat het te gemakkelijk is, te algemeen? Of te mager? Dat laatste zal het zijn. Abrahams geschiedenis is oneindig veel meer. Het is een wereld aan levenservaringen. Dat beeld van de levensreis van ieder mens is zo saai als de wandtegels met 'God heeft ons geen kalme reis beloofd maar wel een behouden aankomst'. Braaf. Zoet. Niets wezenlijks wordt daarin meegedeeld.

2. Abraham, dat is het verhaal dat vertelt van het horen van een stem, van het volgen van die stem, de gang naar een onbekend land, onzekerheid, hoop en vreze, moeten vluchten voor de honger van de plek waarvan je dacht: hier is het. Het is een verhaal van angst, van leugens om bestwil, van ongelovige heidenen die rechtvaardig blijken te zijn, en gelovigen die, gelukkig maar tijdelijk, een gebrek aan vertrouwen hebben. Het gaat over hoop die gewekt wordt,

een belofte die gedaan wordt, en de vragen: is er een plaats voor mij? Komt er een tijd van vrede?

Broederschap en zusterlijkheid, scheiding, oorlog, bevrijding, brood en wijn, dat alles heeft deze geschiedenis in zich. De boel naar je hand willen zetten, de belofte afdwingen, ongeduld, wanhoop, de moed verliezen. Visioenen, bedreiging, de angst om het liefste te moeten missen, 'je zoon, je enige, die je liefhebt, Izaäk' (Genesis 22:2). Er is de strijd tussen de (oude, van huis uit vertrouwde) kadaverdiscipline en de nieuwe vrijheid, het leren loslaten van de wetten van bloed en bodem, het leren geloven in de vrijheid. Het is de uittocht uit het land van de spreekwoordelijke spraakverwarring, Babel, en uit het land van de spreekwoordelijke duisternis, Egypte; samen een wereld waar, zoals Willem Barnard eens schreef, horen en zien je vergaat. Het is weten waaruit je bent weggeroepen, om het aan te kunnen dat je nooit definitief zult weten waarheen je geroepen wordt. Het is het verhaal van het zien: zeven visioenen van God had Abraham in zijn leven en even zovele malen liet zijn JHWH hem iets zien, zand, sterren, land, toekomst, behoud. Ook slavernij, verdrukking, ballingschap.

3. Als wij vandaag reuzenstappen van Abraham tot en met Rebekka zetten, dan is het ook het verhaal van de onderlinge generaties, de verhouding van vaders tot zonen, van dochters en hun families. Na de romantiek van de reis, de dappere stappen van Charan naar Kanaän, komt de moeite van de consolidering. Abrahams beloofde zoon heet Izaäk en Izaäk blijft de zoon-ván. Daar wordt het ook het verhaal van het vinden van je identiteit. Later wordt hij ook nog de vader-van... Zoon van Abraham, vader van Jakob en Ezau. Wie is hij zelf? Een nooit gebracht offer, een uit de dood herrezene zonder gezicht. Geen wonder dat in dit grote verhaal van visioenen 'zijn ogen donker worden van het zien' (Genesis 27:1) en hij zijn zonen verwisselt.

4. Het is geen reisverhaal. En de reis is niet het doel. Dat is hoogstens zo in de zaterdagbijlagen van onze kranten. Filosofieën over het reizen zijn trucjes van uw reisagent. Abraham, en ook Izaäk en Rebekka, zijn de namen van het verhaal van een stem die roept. En mensen die op die stem gaan. 'Ga, jij' - *leech lecha* (Genesis 12:1). Hoe werkte dat? En waarom horen wij dat niet zo mooi direct van hem (of haar) daarboven? Abraham heeft, tellen de rabbijnen, zeven visioenen van God gehad. Zeven maal klonk de stem tot hem. Dat is dus eens in de vijftienvintig jaar. Want 'dit zijn de dagen van het leven van Abraham die hij leefde: honderd jaar en zeventig jaar en vijf jaar' (Genesis 25:7). Dan zijn wij gelukkig te prijzen, zeggen de rabbijnen, want wij horen hem iedere keer dat de Thora en de Profeten voorgelezen worden. Hoe werkte het horen van de stem die hem zei te gaan? Een wijze joodse toelichting vertelt het. In de *Woord voor woord* kinderbijbel heeft Karel Eykman het op onvolprezen wijze weergegeven, over Abraham die zich in Charan in het afgodenbeeldenwinkeltje van zijn vader boos maakt over de kracht die de Charanezen toekennen aan stomme beeldjes. Hij hakt alle beeldjes stuk, op één na. Als zijn vader thuiskomt en verbijsterd vraagt wat er gebeurd is, zegt Abraham dat de goden ruzie hadden gekregen en begonnen te vechten. Ze sloegen elkaar allemaal kort en klein. 'En die ene daar heeft gewonnen.' 'Onzin,' roept zijn vader, 'dat kunnen die beelden toch niet.' Dan zegt Abraham: 'Waarom doe je dan nog aan die handel, als je er zelf niets van gelooft?' Dat is het ogenblik waarop hij besluit te vertrekken uit de wereld van de afgoden, die nietsen. 'Niksers, leeghoofden' noemt een lied ze. Zo ongeveer moet zijn roeping gegaan zijn - onvrede met zijn

situatie, walging van de wereld om hem heen, in combinatie met gezond verstand en de kracht om zijn lot te veranderen.

5. Dat *leech lecha* 'ga jij, ga', uit zijn roepingsverhaal vindt een voortzetting in het langste hoofdstuk van de bijbel, over de roeping van Rebekka (Genesis 24:1-67). Voor het kind van de belofte, Izaäk, geboren in het land van de belofte, Kanaän, moet een vrouw komen die dezelfde gang maakt als eens Abraham. Uit Charan wordt zij geroepen, nu niet meer rechtstreeks door JHWH - hij doet de dingen één keer voor en dan moeten de mensen het zelf doen. Abrahams knecht gaat naar Charan, vindt Rebekka bij de bron en in een verhaal dat breed wordt uitgesponnen om de spanning steeds verder op te voeren, horen we Rebekka's familie aan haar vragen of ze met deze man mee wil gaan: *hateelchi iem ha'iesj hazè*. En dan zegt zij: 'Ik wil gaan', *wattomer eeleech* (Genesis 24:58). De dubbele goddelijke opdracht aan het begin, 'ga jij, ga', vindt een voortzetting in een menselijke vraag en antwoord: 'Ga jij?' 'Ik ga.' In het Lied van Rebekka zingt ze: 'Er is geen weg terug.'

Waarom voel ik me geroepen bij dat zinnetje vraagtekens te zetten, iedere keer dat kerkleiders of politici met een onomkeerbaar proces of niet te vermijden beslissingen aan komen zetten?

Omdat er in verreweg de meeste gevallen, zeker als het gaat om wanordelijkheden die we zelf in het leven roepen, wel een weg terug is. Omdat het onaardig en onhandig gemanipuleer is, omdat je je niet voor het blok moet laten zetten. Is er weg heen, dan is er ook een weg terug. Dat maakt reizen zo vrijblijvend en eenvoudig. Maar hier, bij Abraham, bij Rebekka, niet.

Er is geen weg terug omdat de opgang naar de belofte, de hoop op de toekomst, de vastberadenheid tot vrede, de wil tot gerechtigheid méér is dan een weg. Het is de liefde die leven geeft. Rebekka zingt: 'Mijn liefde is voorgoed.' Dat is antwoorden op de liefde van God, die de uitvinder is van liefde die voorgoed is. Die slotzin van het lied van Rebekka zullen wij beamen: 'Er is geen weg terug, mijn liefde is voorgoed.' Zo moge het zijn.

Amsterdamse Studentenekkerlesia, zondag 19 september 2004

LIED VAN REBEKKA

Huub Oosterhuis

Ik was rondom de bron
rondom de waterwel
de vorstelijke bron.

Ik putte uit de grond
het water dat verblijdt.
Ik drenkte dier en mens.

Een nacht had ik een droom:
ik was die bron, maar leeg
ik had een schoot van steen.

Er kwam een vreemdeling,
vroeg mij te gaan met hem
naar een wijd land. Ik ging.

Een weg die nog niet was.
Ik heb mijn lijf gestrekt.
Ik werd een vrouw die weet.

Ik kreeg een levenslot
een plaats onder de zon.
Gesloten bleef mijn schoot.

Geopend werd mijn schoot.
Twee zonen bracht ik voort,
twee stromen van mijn bloed.

Ik draag mijn eigen naam.
Er is geen weg terug.
Mijn liefde is voorgoed.

Genesis 24 vers 58.

(Verzameld Liedboek blz. 296)

HAGAR EN ISMAËL

Genesis 16-18; 21

Kees Kok

1.

De verhalen in het boek Genesis, *In den beginne*, zijn geschreven in de tijd dat het met Israël zo'n beetje afgelopen was: stad en land veroverd en verwoest, de bovenlaag van het volk in ballingschap weggevoerd naar Babel, zo'n zes eeuwen voor onze jaartelling.

Israël - of wat er van rest, vraagt zich af hoe het zover is kunnen komen en zoekt de oorzaken van zijn wel en wee. Zo ontstaan de verhalen over de schepping, over het ontstaan van Israël als volk temidden van de andere volkeren en over de verhouding tot die andere volkeren; de verhalen over Adam en Eva, Kaïn en Abel, Noach, Abraham en Sara, Hagar en Ismaël, Izaäk en Rebekka, Jakob, Esau en hun vrouwen en nakomelingen. In hun geschiedenissen wordt de latere geschiedenis als het ware teruggeprojecteerd in een oertijd en daarmee verklaard. Zo is het allemaal gekomen, in den beginne.

Israël heeft zich onder andere afgevraagd hoe het nu zat met de *Ismaëlieten*, dat volk van nomaden, zwervend in de woestijn tussen Egypte en Israël en op het Arabisch schiereiland, een volk van bekwame boogschutters, hoeders van wilde ezels en handelaars in goud, wierook en mirre, de voorouders van bedoeïenen en Arabieren. Waar komen die mensen vandaan, is de vraag, hoe komen ze in de woestijn terecht en wat hebben wij met die 'wildezelmensen' te maken? Zij voelen verwantschap en sympathie met hen. Ze hebben immers zelf veertig jaar lang in de woestijn tussen Egypte en Kanaän rondgezworven. Het gevoel van verwantschap is zó groot dat Ismaël in het boek van de schepping prominent wordt opgevoerd als de oudste zoon van Abram, broer van Izaäk. En zijn moeder is Hagar, een Egyptische slavin, in dienst van Sarai, de vrouw van Abram.

2.

Met Abram begint Gods verbondsgeschiedenis met de mensen. Abram laat zich wegroepen uit een vastgelopen samenleving, uit onvrijheid en onmenselijkheid. Dat is de oerbeweging van Israël: je niet bij de feiten neerleggen, maar wegtrekken uit slavernij en ballingschap, uit Oer der Chaldeeën, uit Egypte, uit Babel. Abram is gegaan, met Sarai, zijn vrouw. Er is een nieuw begin gemaakt. Maar dat nieuwe begin dreigt al meteen het begin van het eind te worden, want zo staat geschreven: 'Sarai was onvruchtbaar,

zij had geen verwekte' (Genesis 11:29). Die onvruchtbaarheid is geen pikant detail in dit verhaal, maar een vast thema in de Schrift.

Op cruciale momenten in de geschiedenis van Israël is het niet de man die met zijn potentie de schoot van de vrouw opent, maar God zelf. Dat geldt voor Sarai, voor Rebekka, de vrouw van Izaäk, en voor Rachel, de vrouw van Jakob. En het zal later nog gelden voor Hanna, de moeder van Samuel, en voor Elisabet, de moeder van Johannes, en op nog onverklaarbaarder wijze voor Maria, de moeder van Jezus. Want de bescherming van de kinderen van Abram, Izaäk en Jakob is niet gelegen in hun natuurlijke milieu, in hun stam of familie. Niet voor niets is Abram weggetrokken uit zijn familie, uit al die verbanden die de geschiedenis blokkeren, waarbij alles wat en iedereen die anders is, wordt buitengesloten, ontkend, vernederd.

3.

De zoon die de toekomst van Godswege moet garanderen, laat op zich wachten. Sarai en Abram zijn hoogbejaard en wonen al tien jaar in Kanaän, als het geduld van Sarai opraaft. 'Zie dan, JHWH verspert mij de weg om te baren,' zegt ze tegen Abram, kom in mijn slavin, misschien word ik gebouwd uit haar.'

Abram bedenkt zich geen moment. Hij geeft Sarai gehoor en, zo staat er: 'hij kwam in Hagar'. De Egyptische is vruchtbaar als de Nijldelta; ze raakt onmiddellijk zwanger.

Maar het ging de God van Abram niet louter om een voortzetting van het verwekken waarin die aartsvaders zo goed waren (en Abram kennelijk ook), niet om potentie, om 'man en macht', maar om het op gang brengen van een andere geschiedenis: de messiaans-profetische bevrijdingsgeschiedenis, waarin het lot van de slaaf, van de vernederde en vertrapte centraal staat. Van die geschiedenis-tegen-de-feiten-in moest Israël de drager worden. In zekere zin is de affaire van Abram met Hagar dus een valse start. Ismaël is het kind van de berekening.

Als de slavin Hagar ook nog haar neus in de lucht steekt en laat blijken dat zij de oude, onvruchtbare Sarai maar een zielig mens vindt - ook al betekent haar naam 'vorstin' -, krijgt Abram de schuld van deze majesteitsschennis en die roept vervolgens God te hulp. Hij moet rechtspreken tussen Sarai en Abram. Maar JHWH laat niets van zich horen. De mens die zijn eigen zaakjes wil regelen, moet ook voor de gevolgen instaan. Daar komt hij niet tussen. En Abram speelt de bal terug naar Sarai: het is jouw slavin, doe maar met haar wat je goeddunkt.

4.

En dan vernedert Sarai Hagar, ze pest haar zo dat ze van haar weglucht, de woestijn in, richting Egypte, waar ze vandaan komt.

Daar zwerft zij rond, tussen het slavenland van haar herkomst en het land van de vrijheid waar zij niet geaccepteerd wordt. Ze is de weg kwijt, als een vluchteling zonder status, uitgewezen, uitgeprocedeerd.

Op haar vlucht komt ze bij een bron. Daar verschijnt haar een bode, een engel van Godswege. Dat is de allereerste engel in de bijbel en die verschijnt dus niet aan Abram, de eerstgeroepene, de vader der volkeren, maar aan Hagar, een vluchteling, een vrouw. En zij krijgt een toekomst aangezegd, een weg, een plek onder de zon. Ze moet wel eerst terugkeren naar Sarai en zich aan haar onderwerpen. Dat is nodig opdat haar kind in een veilige omgeving ter wereld komt. Ismaël moet opgroeien in de sfeer van het verbond. Hij moet net als Abraham en Izaäk opgenomen worden in het grote verband van de kinderen van God, de gelovigen. Teken

van dit verbond is de besnijdenis. Samen met Abram zal Ismaël dan ook besneden worden, lang voordat zijn broer Izaäk zelfs maar verwacht wordt. Dan pas kan hij door het verhaal teruggeplaatst worden in de woestijn om daar zijn nomadisch bestaan te beginnen.

5.

De belofte die de bode van JHWH aan Hagar doet lijkt als twee druppels water op die aan Abram: ik zal je nageslacht talrijk maken, niet te tellen. En vervolgens: je zult een zoon baren en hem noemen *Jisjma'el*, Ismaël (dat betekent 'God hoort'), want God heeft jouw ellende gehoord, zoals hij later de ellende van Israël in Egypte zal horen; het verhaal rijmt van binnen en van buiten. JHWH adopteert Ismaël al in de moederschoot, nog voor hij is geboren. En behalve een naam, geeft hij hem een identiteit, een soort geuzennaam: 'wildezelmens'. Zo wordt van Godswege het bestaan en de aard van de Ismaëlieten geduid en gelegitimeerd: geen gemakkelijke jongens, altijd lastig en strijdlustig, altijd onderweg en altijd ergens in de buurt: 'Hij zal wonen tegenover zijn broeders', als een soort permanente oppositie tegen de gevestigde orde, onaangepast als bij ons de Sinti en Roma, provocerend als ooit de provo's en als vandaag Antilliaanse en Marokkaanse jongeren.

6.

Het verhaal over Hagar's vlucht eindigt ermee dat zij God een naam geeft: 'God van het zien' of 'God die mij ziet'. Want zij heeft degene gezien die naar haar heeft omgezien, die haar ellende heeft gehoord. Ze heeft de God van Abraham herkend en ze weet: die is de enige, de levende. Vóór zij naar haar meesteres terugkeert om haar zoon Ismaël te baren, geeft zij zelf een naam aan de God die zij *ervaren* heeft en die als een moeder zorgt voor haar kinderen. Zo anticipeert zij op de Naam 'Ik zal er zijn', die Mozes pas in het tweede boek, Exodus, uit de brandende doornstruik te horen krijgt. Hagar geeft ook een naam aan de bron waarbij haar ontmoeting met de engel zich heeft afgespeeld: *Lachai-Roi*, 'Bron van de Levende die mij ziet'. (Volgens de islamitische overlevering heeft Hagar op haar vlucht voor Sara rondgezworven in de buurt van Mekka. Haar zwerftocht en zoektocht naar water zou hebben geleid tot de ontdekking van een bron, 'Zamzam' genaamd. Nog elk jaar lopen de islamitische pelgrims tijdens de *hadj*, de bedevaart, zevenmaal heen en weer tussen de heuvels Safa en Marwa en drinken zij uit de Zamzam.)

7.

Als Hagar weer teruggekeerd is naar Abram en Sarai, en voor de zesentachtjarige vader Abram Ismaël heeft gebaard, moeten ze op een of andere manier weer naar de woestijn, hun woongebied, worden 'terugverteld'. Dat gebeurt een paar hoofdstukken verder (Genesis 21). JHWH heeft dan eindelijk ook de schoot van Sarai geopend en Izaäk is geboren. Abram is Abraham, 'vader van een menigte volkeren', geworden en Sarai heet voortaan Sara. Zo komt de geschiedenis van Israël langzaam maar zeker op gang. Maar hoe moet het verder met Hagar en Ismaël, Abrahams eerste zoon? Tussen Sara en Hagar kon het niet meer goedkomen. En dan herhaalt zich het verhaal, maar toch weer anders. Nu wordt Sara door Ismaël uitgelachen. Op aandringen van Sara worden moeder en kind de woestijn weer ingestuurd. Abraham doet dat met tegenzin. Maar nu troost JHWH Abraham: doe wat Sara zegt want Izaäk is dan wel de uitverkoren nakomeling, maar ook de zoon van de slavin zal ik tot een volk maken, het is tenslotte jouw kind.

Dan laat Abraham ze gaan, maar niet zomaar; hij geeft ze brood en water mee, een basisvoedselpakket. Vervolgens verdwalen zij in de woestijn. Ze moeten hun nomadische leefwijze immers nog leren. Als ze daar dreigen om te komen van honger en dorst, legt Hagar Ismaël ten einde raad onder een struik en gaat op een afstandje zitten wachten tot hij doodgaat. Maar dan komt weer God tussenbeide. Hij doet de naam die hij van Hagar heeft gekregen, eer aan: Levende die ziet en hóórt, en die dus ook het gehuil van Ismaël hoort. God opent Hagar de ogen, zodat zij weer ziet: een waterput. Hij leert haar hoe ze moet kijken om te overleven. En zo loopt het toch nog goed af met dit eenoudergezin. God was met de knaap, lezen we. Hij werd groot, werd boogschutter in de woestijn tussen Egypte en Kanaän.

8.

Daarmee is het verhaal over Hagar de Egyptische en Ismaël in de Schrift afgerond. We krijgen nog enkele signalen dat de relatie tussen Ismaël en zijn vader en broer nooit is verbroken. In hoofdstuk 25 van Genesis lezen we dat Izaäk en Ismaël samen hun vader Abraham begraven (25:9), dat Izaäk lange tijd woont bij de bron Lachai-Roi (25:11) en dat uit Ismaël twaalf stammen zijn voortgekomen, evenveel als uit Jakob/Israël (25:16). Ook in de latere, na-bijbelse joodse en in de islamitische traditie is er altijd sprake van nauwe verwantschap tussen de twee zonen van Abraham, tussen de twee volkeren die zij vertegenwoordigen. Een paar kleine voorbeelden. Volgens een midrasj - een joodse vertelling bij de Schrift - was Ismaël een van de twee jongens die Abraham begeleidden op zijn zware tocht naar de binding, het geplande 'offer' van Izaäk, dat door de bode van JHWH werd verhinderd. Volgens een islamitische traditie was het niet Izaäk maar Ismaël die door Abraham geofferd moest worden. En: wie Ismaël in een droom ziet, zo wil een joodse overlevering, diens gebeden zullen worden verhoord.

9.

Ismaël geldt ook in de koran als de stamvader van de Arabieren en daarmee als de aartsvader van de moslims. Via Abraham zijn joden en moslims in één verhaal als broeders met elkaar verbonden. Dat geldt ook voor ons. De ekklesia is volgens Paulus ooit geënt op de stam van Israël en daardoor zijn ook de christenen opgenomen in het verbond van God met Abraham, Ismaël, Izaäk en Jakob/Israël, in dat grote verband van de humaniteit, van broeder- en zusterschap. Zo was het 'in den beginne', zo is het 'in beginsel' en zo zou het nu moeten zijn. Maar hoe anders is de realiteit; hoe ver staat dit oorsprongsverhaal af van de hedendaagse situatie? Joden, moslims en christenen maken zich schuldig aan fundamentalistisch misbruik van hun religies: ze ontzeggen elkaar een plaats om te wonen, jagen elkaar op de vlucht, blazen elkaar op, bombarderen, beroven, minachten elkaar.

10.

Sommige, ook Nederlandse, 'verlichte' intellectuelen die menen elke vorm van godsdienst achter zich te hebben gelaten, proberen al die gewelddadigheid af te schuiven op één partij, op de moslims; zij schuiven hen achterlijkheid en gebrek aan beschaving en Verlichting in de schoenen. En ze hebben daarbij geen enkel oog voor de wereldwijde economische uitbuiting en machtspolitieke achterstelling door het Westen van Zuid-Amerika, Afrika en de Arabische landen. En zij weigeren dat mee te wegen bij de oorzaken van het waanzinnige, blinde geweld van terroristen. Zij menen dat de islam de diepste oorzaak is en dus bestreden moet worden; de moslims moeten bekeerd tot hun overwegend liberale

wereldbeeld. En ze zien niet in dat eerst het Westen zich zal moeten afkeren van zijn arrogantie, zijn beledigende en in vele opzichten vernietigende betweterij.

Wij moeten ons, om te beginnen in Nederland, bekeren tot, niet langer afkeren van de vele Hagars en Ismaëls in ons midden, die helemaal niets met terrorisme te maken hebben, maar er wel op worden aangekeken en nagekeken. De vreemdeling in ons midden is 'in beginsel' onze broeder, onze zuster. Het is de naaste die, hoe anders ook in kleding en godsdienst, in normen en waarden zelfs, is zoals wij: een mens die leven wil in vrijheid, die wil werken en gerespecteerd wil worden, zoals wij. Zo moge het zijn.

(Gezongen: Lied van Ismaël, Verzameld Liedboek blz.292)

Amsterdamse Studenteneklesia, zondag 26 september 2004

VAN AANGEZICHT TOT AANGEZICHT

Genesis 31-32

Ton Honig

Ze had een heel lange aanloop nodig eer het hoge woord eruit kwam. Maar uiteindelijk vertelde de vrouw aan twee van haar beste vriendinnen dat ze op haar dertiende door haar dominee seksueel was misbruikt. Pas de laatste jaren voelt ze er woede over. De ene vriendin was stil en hield een poosje haar hand vast en de andere vroeg haar: 'Is dat niet moeilijk met je geloof? Om zo boos te zijn, terwijl het toch in het christendom om vergeving gaat?' Haar antwoord was eenvoudig en diepgaand tegelijk: 'Met God heb ik het nooit moeilijk gehad op dit punt. Wel voel ik enorm wantrouwen naar mensen met mooie praatjes. Maar ik ben nog niet in een kluts geraakt tussen het mogen voelen van mijn woede aan de ene kant en de oproep tot vergeving aan de andere kant. Kan ook niet want hij durfde me niet meer onder ogen te komen en heeft me nog nooit om vergeving gevraagd!'

Haar antwoord maakt indruk op me omdat ze met één of twee penne streken duidelijk maakt dat vergeving en verzoening geen losstaande deugden zijn die door mensen vanuit een geloof of ethisch principe moeten worden opgebracht. Vergeving en verzoening zijn begrippen die verwijzen naar een relationeel proces dat zich tussen mensen afspeelt. Een proces tussen iemand die zich geschonden voelt en een naaste die verantwoordelijkheid neemt voor innerlijke en uiterlijke schade die is ontstaan. Een proces waarin eerst de pijn onder woorden gebracht wordt en het legitieme verwijt ruimte krijgt om te klinken. Het vinden van erkenning van jouw pijn en verdriet in de ogen van de ander schept de noodzakelijke ruimte om - als je daar aan toe bent! - jezelf verzoend te kunnen voelen met de ander. Geen verzoening met het kwaad dat je is aangedaan, maar verzoening tussen mensen die eerst mee elkaar overhoop lagen, maar elkaar uiteindelijk niet kwijt willen en daarom 'niet uit elkaars genade vallen en doelloos en onvindbaar zijn'. Dit proces van verzoening is knap ingewikkeld. Wat er allemaal voorvalt tussen mensen die samen leven en van elkaar houden, valt niet simpelweg te begrijpen in een causaal raamwerk van oorzaak en gevolg. Daarom is er meestal ook niet een schuldige aan te wijzen, maar roept mijn actie een reactie van een ander op en reageer ik op mijn beurt weer op diens reactie. Processen tussen mensen zijn eerder circulair en het willen aanwijzen van slachtoffer en dader is in veel situaties

even productief als discussiëren over de vraag of nu de kip dan wel het ei het begin van de keten is.

Daarnaast leeft ieder van ons in zijn eigen psychische realiteit die is opgebouwd uit strikt individuele waarnemingen en - per definitie - subjectieve interpretaties. Daarom hebben bij ruzies eigenlijk altijd alle partijen hun eigen gelijk. Samen touwtrekken over 'de realiteit', over dat wat er nu echt gebeurd is, ontardt altijd in welles-nietes-spelletjes. Wanneer we bij het uitpraten van ruzies beogen om nu eens grondig op een rijtje te zetten wat er echt gebeurd is, kunnen we net zo goed samen bij de slager een leverworst kopen, thuis het velletje eraf peuteren en vervolgens een poging wagen om het varken weer in elkaar te zetten. Een verzoeningsproces betekent dat mensen na erkenning van wederzijdse gevoelens een bepaald begrip voelen voor elkaars realiteit en dat de verschillende realiteiten of werelden waar we in leven, geen belemmeringen vormen om toch in contact te kunnen staan.

Het boek Genesis is de ouverture van een bibliotheek die we bijbel noemen, allemaal boeken die over het leven gaan. Genesis is eigenlijk de antropologie van die bijbel waarin de uitgangspunten van dit wondermooie, maar verdomd lastige bestaan verankerd liggen. Wat is leven met anderen? Wat is leven voor Gods aangezicht? In het verhaal over de eerste mensen lezen we dat *het niet goed voor een mens is om altijd alleen te zijn*. Maar al bij de eerste broertjes, Kaïn en Abel, wordt pijnlijk duidelijk dat samenzijn ook heel hachelijk kan zijn. Angst om onze eigen positie maakt dat we soms de ander het licht in de ogen niet kunnen gunnen. Van Kaïn wordt verteld dat *zijn aangezicht zakte* en daarmee ziet hij zijn broer niet meer in de ogen. En daar begint die eerste broedermoord: het bloedvergieten is slechts het logische gevolg van uit elkaars ogen zijn.

Ook in de geschiedenis van Jakob en Esau, de twee broers die vandaag in het middelpunt staan, speelt het woord *aangezicht* een cruciale rol. Na Esau te hebben beduveld bij het ontfuselen van het eerstgeboorterecht en na zijn vlucht ervaart Jakob iets dat velen van ons ook kennen. Je kunt iemand jaren niet zien, maar dat betekent allerminst dat we daarom los van elkaar zijn geraakt. Ex-broers en ex-zussen bestaan niet! Bang, doodsbang, doodsbenuwd is Jakob voor de ontmoeting met zijn broer. Zo gaat dat. In de verwijdering die tussen mensen ontstaat, scheppen we schrikbeelden van elkaar die er niet om liegen. Ons innerlijk leven verandert in een hopeloze vorm van monsterbezwinging! Als een veldheer verdeelt de angstige strateeg Jakob zijn opgebouwde bestaan in twee groepen, in legers! Laatst zag ik in een van de vele goedkope reality-soaps die op ons worden afgevuurd, een man die vergeving ging vragen aan zijn vrouw, maar zijn gezicht verborgen hield achter een megagroet boeket! Zo moet het ook Jakob vergaan zijn: *Met de gave die voor mijn aangezicht uitgaat, wil ik mijn aangezicht verzoenen, daarna misschien als ik mijn aangezicht aanschouw, zal hij mijn gezicht verheffen*. In de reality-soap vraagt de reporter: *En mevrouw! Heeft u enig idee wie er achter dit boeket verborgen zou kunnen zitten?*

Het Genesisverhaal vertelt ons dat verzoening meer behelst dan kruipen naar anderen terwijl we ons gezicht verbergen achter een goedmakertje. De zangeres Tracy Chapman zingt in een van haar songs over een geliefde die allang een ander heeft en uiteindelijk de benen neemt: *I'm sorry... that's all that you can say.* Een authentiek verzoeningsproces gaat aan lege woorden en goedkope gebaren voorbij. De weg die Jakob gaat, maakt dat hij alleen blijft in de nacht. Zichzelf en de ander niet ontlopen wil. Het maakt dat hij echt naar de overkant wil. Aan verzoening gaat een echte worsteling vooraf. En met wie eigenlijk? De tekst spreekt van *een man of*

een *gestalte*. Hebraïst en exegeet Jan Fokkelman schreef ooit een psychoanalytische benadering van dit verhaal (*Oog in oog met Jakob*, Assen 1981): Jakob vecht met zichzelf, hij knokt tegen zijn eigen innerlijke angst en de beelden die zijn bewustzijn van zijn boze verinnerlijkte broer heeft geproduceerd en die tussen hem en zijn reële broer zijn komen te staan. De verteller van Genesis zegt van een dergelijk gevecht: *jij hebt gestreden met God en met mensen*. De bijbelse antropologen van Genesis kunnen het alleen maar zo zeggen: wie leeft *coram deo*, levend voor Gods aangezicht, heft zijn aangezicht op om zichzelf en anderen te zien. Die beseft eigen tekortkomingen, maar vreest desondanks het eigen gezicht en dat van de ander niet. Die leeft vanuit het basisvertrouwen van de Aäronitische zegen: 'De Eeuwige zegent je en behoedt je. Ze doet haar gezicht over jou lichten en is je genadig. Hij heft zijn aangezicht over je op en geeft je daarmee vrede.'

De klap op de heup zou wel eens kunnen staan voor een heilzame castratie. Pietje Potent manipuleert immers zijn conflicten. Het haantjesgedrag is dat mensen zich verbergen achter een vertrouwen in eigen prestaties. Maar niet het strategisch geschuifel met zijn supergrote cadeau, maar zijn worsteling in de nacht brengt Jakob op het punt waarop hij zijn broer niet langer ontloopt. Ons gezegend weten ondanks onze eigen beperkingen geeft de ultieme kracht tot een werkelijk nieuwe stap.

Dit proces betreft niet alleen ons persoonlijke leven, maar ook het samenleven in grotere verbanden. Tweehonderdduizend mensen op de been in Amsterdam. De politiek - zo meende rechts en links enkele jaren geleden rond het drama Pim Fortuyn - moest weer van aangezicht tot aangezicht staan met de mensen. Niet alleen de solidariteit gaat er bij Balkenende II onderdoor, maar ook de politieke presentatie begint autistische trekken te vertonen. Het lijkt de regerende elite niets te deren dat de massa het beleid niet meer begrijpt. De christelijke ethiek is versmald tot een moraal die individuen aanspreekt op hun geweten. Verzoening en vergeving zijn bij uitstek begrippen die slachtoffer geworden zijn van die reductie. Laten we elkaar aanmoedigen om betekenisvolle processen aan te gaan. Bouwen aan een humaan bestaan onder Gods aangezicht.

Amsterdamse Studenteneklesia, zondag 3 oktober 2004

DE DRIE ROEPINGEN VAN MOZES

Huub Oosterhuis

1.
Mozes is tachtig jaar oud als hij wordt geroepen, uit de laaiende doornstruik door een gestalteloze stem. Hij wil niet. Luister naar de tekst.
'Nu, hier is het luid schreeuwen van de kinderen van Israël tot mij gekomen en ook heb ik de pijn gezien, hoe die van Egypte hen kwellen. Ga dan nu, ik stuur jou naar Farao, leid mijn volk, de kinderen van Israël, uit Egypte weg. Mozes sprak tot God: Wie ben ik dat ik naar Farao ga, dat ik de kinderen van Israël uit Egypte zal leiden? Hij sprak: Omdat ik zal zijn met jou. (...) Mozes sprak tot God: Dan kom ik bij de kinderen van Israël, ik, en dan zeg ik tegen hen: "De God van jullie vaders heeft mij naar jullie toe gestuurd" - dan zeggen ze tegen me: "Hoe is zijn naam?" - wat zeg ik dan? God sprak tot Mozes: Ik zal er zijn zoals ik ben. Hij sprak: Dit moet je zeggen tot de kinderen van Israël: "Ik zal er zijn" heeft mij

naar jullie toegestuurd." En nogmaals sprak God tot Mozes: Dit moet je zeggen tot de kinderen van Israël: "JHWH, de God van jullie vaders, de God van Abraham, de God van Izaäk, de God van Jakob heeft mij gestuurd." Dit is mijn naam voor altijd, zo zal ik jullie gedenken van geslacht op geslacht' (Exodus 3:9-15).

JHWH, vier letters, vormen de Naam die niet uitgesproken wordt, maar door deze stem uit het vuur vertaald wordt als 'Ik zal er zijn zoals ik ben' - en zoals ik ben, zal ik doen: ik stuur jou naar de kinderen van Israël die ik heb horen schreeuwen van ellende. 'Dit is mijn naam voor altijd, zo zal ik jullie gedenken...': 'Ik heb gehoord - ik zal er zijn - ik stuur jou' zal altijd en steeds opnieuw herkenbaar zijn in iemand die gestuurd wordt naar mensen in nood. Hij 'bestaat', komt nabij, is aanwezig en werkt in mensen die zich laten sturen naar mensen-in-nood. Zo denkt de bijbel over God. Zo denkt, aldus de bijbel, God over mensen.

Dat was Mozes' eerste roeping en opdracht: zich gewonnen geven aan deze stem, zich indenken, inleven in de Naam van God. Zijn 'tweede roeping' was: deze stem weerspreken, deze God hóúden aan zijn Naam.

2.

'En het volk toog uit op Mozes' woord. De zee die 't zag vlood ijlings voort, God zal met ons gaan. Goud en goden, nu hebt gij afgedaan.' Veertig dagen woestijn, dan staan ze aan de voet van de berg; 'en het geschiedde op de derde dag, vroeg in de morgen', dat horen en zien ze vergaat. Zo wordt het verteld, en dan dalen de woorden af uit den hoge, tienvoud in ons midden en worden ingegrift in stenen platen, de sleutelwoorden van het visioen. Het visioen van een - je durft ze niet meer uit te spreken, die visionaire woorden over een nieuwe aarde, een goed wijd land, een stad van vrede, als je in deze wereld om je heen kijkt.

'JHWH sprak tot Mozes: Ga opwaarts naar mij, de berg op, en wees daar. Ik zal jou geven tafels van steen, de onderwijzing, de opdracht, die ik geschreven heb om hen te onderwijzen. (...) Mozes was op de berg veertig dagen en veertig nachten.'

Het volk zag dat Mozes geen haast maakte om van de berg af te dalen. Het volk kwam rondom Aäron bijeen, ze zeiden: sta op, maak een god voor ons die gaat. Aäron, Mozes' drie jaar oudere broer die hem meegegeven is om het woord te doen, want Mozes is geen spreker. 'Ik ben geen man van woorden,' had hij tegen JHWH gezegd, bij hun eerste ontmoeting, 'mijn mond is zwaar, mijn tong is zwaar, zo ben ik.' JHWH antwoordde: 'Ik, ik zal zijn bij jouw mond. En Aäron zal je helpen.'

Maar als het erop aan komt, aan de voet van de berg Horeb, na veertig dagen uittocht - als Mozes met God de stenen tafelen volgrift met de Tien Woorden - dan kiest Aäron de kant van de menigte die brood en spelen wil en goden van goud. Het volk wil tastbare goden, die onzienlijke god maakt ze gek. Hij smeedt het gouden kalf, deze eerste priester van Israël. De man die de mond van Mozes moest zijn, wordt tot leugenmond. Aäron is een praktisch religieus leider. Hij wil tastbare tekenen, Mozes probeert het volk op te voeden in ontastbare toekomstverwachting, in hoop.

JHWH sprak tot Mozes en zei: 'Ga, daal af. Gezien heb ik dit volk, hardnekkig is dit volk. Ik zal hen vernietigen.' Dan staat er: 'Mozes verzachtte het aangezicht van JHWH zijn God.' Ja, een beetje, hij zal ze niet vernietigen, maar hij gaat niet meer mee.

Mozes spreekt God tegen: Je móet mee, je aangezicht moet mee. 'Aangezicht' is het woord voor die kant van God die mensen is toegewend: zijn bezorgde, ziende, genadige kant, het meest typerende en meest onbegrijpelijke van hem. Dát moet mee. Anders gaan we niet weg van hier. Mozes pleit hem om. En 'Ik zal er zijn - ik stuur jou' laat zich verbidden en bekeert zich: 'Dit woord van jou zal ik doen'. Wat zal hij doen? 'Ik zal jou voorbij doen gaan al mijn goedheid en ik zal uitroepen mijn Naam in jouw gezicht, wie ik ben.'

Toen daalde hij af en riep: Ik zal er zijn, van nu af, zoals ik er was vóór dat gouden stierkalf (vóór jullie ontrouw). Ik zal erbarmend, genadig, lankmoedig zijn: overvloeiend van vriendschap en trouw. En al kan ik het onrecht dat mensen elkaar aandoen, niet ongedaan maken, en al moeten de gevolgen gedragen worden tot in het derde en vierde geslacht, mijn liefde-en-trouw zullen duren, doorwerken, tot in het duizendste geslacht.

Het was de tweede roeping van Mozes JHWH te verbidden, hem aan zijn Naam te houden, hem terug te veroveren. En zo diep heeft hij JHWH geraakt dat hij uitstroomt in woorden, overvloeit van vriendschapsbetuigingen en trouw, en uitroept hoe ver dat voor hem gaat: 'er zijn'.

3.

En het was Mozes' derde roeping om, veertig jaar lang, nacht en dag en tegen alle weerstand in, te volharden in het volstreekte vertrouwen dat JHWH zou zijn bij zijn mond. 'Ik, ik zal zijn bij jouw mond,' was hem gezegd.

In het vierde van de vijf boeken van Mozes, het heet *In de woestijn*, staan acht opstandverhalen: de kinderen van Israël rebelleren tegen Mozes, twisten met hem en in hem met JHWH - het bekendst is de scène bij de steenrots van Meriba. Er is geen water. Ze lopen te hoop tegen Mozes: 'Waarom hebt gij ons opwaarts gevoerd uit Egypte, om ons naar deze kwaaië plaats te brengen?' Mozes, verpletterd, wanhopig om de woede van zijn volk, wendt zich tot zijn God, hij valt op zijn aangezicht en dan, zo staat er, ziet hij het overwicht, de heerlijkheid, de uitstralende vrijheid van 'Ik zal er zijn,' die hem zegt: 'Jij zult het woord spreken tot de steenrots voor hun ogen - dat zij haar water geeft.'

'Jij zult het woord spreken.' Maar Mozes wankelt - zal zijn woord nog van kracht zijn? Dan heft hij zijn hand op en slaat met zijn staf op de rots, tweemaal. 'En er kwam water uit in overvloed.' Dat wél, maar JHWH die hem even tevoren nog is verschenen, zegt tot hem: 'Jij hebt mij niet vertrouwd en daarom zul je niet binnengaan in het land dat ik hen geven zal.'

Dat volstreekte visioen van een wereld waarin de Tien Woorden worden volbracht: dit is alleen te dragen, dat kan alleen geloofwaardig worden uitgesproken, als je er volstrekt op vertrouwt dat de God van dit visioen bij jouw mond zal zijn, of in een ander bijbels beeld: dat zijn geest je niet zal verlaten. Is dat de les van dit verhaal? En in dat vertrouwen moet je veertig jaar volharden.

Wie kan dat? Zelfs Mozes kon dat niet - die was dan ook geen god of halfgod, die was een mens, en daarom herkennen wij hem en kan dit verhaal ons troosten.

Hij mag het land niet binnengaan. Maar 'Ik zal er zijn' laat hem niet over aan zichzelf. Hij blijft zijn vriend. Aan het eind van het Mozesverhaal lezen wij dat Mozes, temidden van vreemden, vijanden van Israël, wordt begraven. - God zelf heeft hem begraven, 'Ik zal er zijn' heeft hem in de aarde neergelegd - tot op vandaag weet niemand de plaats van zijn graf.

Hij was honderdtwintig jaar toen hij stierf en 'zijn oog was niet verduisterd, zijn kracht niet gebroken' (Deuteronomium

35:7). Aan het eind van zijn leven zou hij in één lied heel zijn levensleer, heel zijn visioen hebben samengevat. Hoort hemelen, aarde hoort. Het lied van Mozes.

Amsterdamse Studentenekklesia, zondag 10 oktober 2004

AGENDA TOESPRAKEN

AMSTERDAMSE STUDENTENEKKLESIA

31 oktober:	Richteren	<i>Ton Honig</i>
7 november:	Samuel en Saul	<i>Bettine Siertsema</i>
14 november:	David, de zingende koning	<i>Kees Kok</i>
21 november:	Elia en de profetie	<i>Alex van Heusden</i>
28 november:	Het leerhuis in Babel	<i>Ton Honig</i>
5 december:	Ezra en Nehemia	<i>Huub Oosterhuis</i>
12 december:	Job	<i>Alex van Heusden</i>
19 december:	Zacharia	<i>Alex van Ligten</i>
24 december:	De avond voor Kerstmis	<i>Huub Oosterhuis</i>

13 november 2004 - Dominicus - Amsterdam

VERZAMELD LIEDBOEK GEZONGEN

Feestelijke presentatie van het *Verzameld Liedboek op teksten van Huub Oosterhuis* (Gooi & Sticht, oktober 2004). Met medewerking van verschillende koren, solisten en instrumentalisten wordt oud en nieuw(st) repertoire gezongen, met 'instemming' van alle aanwezigen. Op deze dag zal het verzameld Liedboek verkrijgbaar zijn voor de intekenprijs van € 32,50 (tot 1 januari 2005). Ook reeds in de boekhandel. Op deze dag verschijnt tevens de nieuwe prekenbundel van Huub Oosterhuis: *Deze geboren vreemdeling. Honderd preken beschouwingen brieven* (de Prom).

Programma:

- 10.30 welkom en woord ten geleide door Kees Kok
- 10.45-12.30 samenzang, koren en solisten
- 12.30 pauze
- 13.30 samenzang, koren en solisten
- 14.45 pauze
- 15.00 presentatie *Verzameld Liedboek* en *Deze geboren vreemdeling*.
- 15.15 - 16.00 afsluitend concert en samenzang

Entree: € 10,-

Reserveren noodzakelijk: telefonisch of via e-mail

SCHEURKALENDER VAN DE BIJBEL 2005

Dezer dagen verschijnt bij Van Gennep de *Scheurkalender van de Bijbel 2005*, onder redactie van Alex van Heusden en Kees Kok. De zondagen ingevuld door Huub Oosterhuis zijn met deels nieuwe, vrije psalmvertalingen en gebeden. Uitvoerig aan de orde van de dag komen de boeken *Genesis* en de *Handelingen der Apostelen*. Alex van Ligten legt *Zecharjah* uit. Verkrijgbaar in de boekhandel. Prijs € 16,00